

סמינר תארים משותפים של SPHERE

קוימברה, פורטוגל 2-3.10.2018

א. נציגי פורום המומחים הישראלי:

מעין פדן, התאחדות הסטודנטים והסטודנטיות הישראלית.
ד"ר יואב פרידמן, בצלאל, אקדמיה לאמנות ועיצוב, ירושלים.

ב. הקדמה:

הסמינר בקוימברה היווה מפגש משלים לסמינר התיאורטי שהתקיים בשנת 2016 בעיר נובי סאד, במטרה ללמד מניסיונה של אוניברסיטת קוימברה כיצד לבנות תארים משותפים. בסמינר השתתפו נציגים ממדינות השכנות האירופית. יומה הראשון של הסדנה התמקד בקונטקסט המוסדי והבירוקרטי באופן כללי, ואילו יומה השני התמקד במקרי בוחן ספציפים ובאתגרים שעלו מהם.

ג. כללי:

בשנים האחרונות גוברת ההתעסקות בנושא קידום התארים המשותפים, והנושא אף עומד במרכז תשומת הלב של שרי החינוך של מדינות תהליך בולוניה אשר טענו במזכר המיניסטריאלי האחרון שפורסם כי תארים משותפים הם המנוע לבינאום עמוק ומשמעותי. לתפיסתם, תואר משותף הוא הדרגה הגבוהה ביותר של שיתוף פעולה בין-מוסדי, שכן הוא מבוסס על אמון בין הסגלים והמוסדות וכן על רמה גבוהה של שיתוף של אינפורמציה ותכנון אסטרטגי. המזכר, בעניין זה, הינו סמן למדיניות פיתוח בינלאומיות רבה יותר עד לשנת 2025, מתוך תקווה להתגבר על הקשיים הבירוקרטיים הקשורים בדבר.

חשוב בשלב זה להדגיש את ההבדל בין תכנית משותפת (Joint program) לתואר משותף (Joint degree) – בעוד הראשון מדבר על שילוב קוריקולרי בין מוסדות המביא לתהליך למידה משותף או לכדי תואר משולב, האחרון מדבר על הליך חוקי חדש המאפשר הענקת תואר משותף משני מוסדות או יותר. המוטיבציה לקידום תארים משותפים נוגעת למספר אספקטים:

1. בעיני האיחוד, תארים משותפים מעניקים יתרון לבוגרים בשוק התעסוקה הבינלאומי.
  2. הגברת המוניטין של המוסדות (לרוב, מוסדות קטנים או פחות יוקרתיים יבקשו לפתוח מסלולים משותפים עם מוסדות יוקרתיים).
  3. העלאת איכות אקדמית של מוסדות "חלשים" באופן יחסי.
  4. יצירת קשרים אסטרטגיים עם שותפים ברחבי העולם.
- מעבר לכך, לבניית תארים משותפים יתרונות אסטרטגיים ארוכי טווח:
1. מסגרת של תארים משותפים משרישה את מדיניות הבינאום המוסדית ומקבעת אותה.
  2. בשל המורכבות הבירוקרטית, יצירת תארים משותפים מביאה למיומנות גבוהה יותר בקרב הסגל האדמיניסטרטיבי והאקדמי כאחד.
  3. מסגרות משותפות מחייבות בחירה מדוקדקת יותר של שותפים בינלאומיים, ועל כן מחייבת תהליך פיתוח וחיודוד סטנדרטים ונהלים לגבי בנייה של שיתופי פעולה בינלאומיים.

עם זאת, עומדים מספר מחסומים בפני המהלך:

1. מחסום שפתי – במיוחד בתכניות בינלאומיות רב-מוסדיות.
2. חוסר אחידות באקרדיטציה ובקרת האיכות האקדמית ברמה הלאומית.
3. מימון וקיימות – במיוחד לתכניות שלא זכו במימון של ארסמוס+, או לאחר תקופת המימון. דוגמה שעלתה בקוימברה היא בתכנית המשותפת להכשרת מורים, שפועלת בשיתוף פעולה עם אוניברסיטת ברזיל. תכנית זו פועלת במימון מלא של הממשלה הברזילאית ובכפוף לצורך לאומי ברזילאי. יחד עם זאת, מקור מימון זה אינו יציב ונתון לשיקולים ואינטרסים פוליטיים.
4. תהליך אחרון ומורכב של תיאום בין מוסדי הדורש משאבי זמן, כוח אדם וקשב מוסדי רב. האתגרים מתרכזים לרוב באדמיניסטרציה העודפת סביב הטיפול בהרשמה, חלוקת שכר הלימוד, הפצת אינפורמציה, נידודות ושיטות ציון. נוצרים מצבים בהם זמן יקר מתבזבז בתחילת שנה ובסופה, בגלל הצורך להעביר מידע בין הצדדים לצורך המעקב אחר הסטודנטים. בנקודה זו צצים ועולים ההבדלים בין השונים הבאים לידי ביטוי ברגולציות, שיטות ציון, סוגי המידע הנאסף על הסטודנטים וכדומה. אתגר נוסף הינו הנפקת התעודה והענקתה בשל המרחק בין המוסדות, פוליטיקות פנימיות וכו'.

ד. תארים משותפים באוניברסיטת קוימברה:

אוניברסיטת קוימברה יצרה סט פרוצדורות והנחיות למרצים המעוניינים לפתח תכניות לתארים משותפים – מצ"ב (קובץ קשיח). הרעיון המארגן של המדריך הוא בינאומן של תכניות הלימודים על-ידי הפיכתן למשותפות. המדריך נכתב במאמץ משותף של המשרד הבינלאומי, נציגת ארסמוס במוסד, המשרד להערכת איכות וההנהלה, לאור החקיקה לאומית ונהלים מוסדיים. המדריך נפתח בפירוט של האסטרטגיה לבינלאומיות, קווים מנחים של האיחוד וחקיקה לאומית ונהלים מוסדיים. בהמשך המדריך פורט סוגים שונים של אידיאלי טיפוס של פיתוח תכניות לימודים משותפות לבינאום הלימודים במוסד, למשל: תכנית משותפת חדשה, המרה של תכנית קיימת לתכנית משותפת, תכנית שנוצרה כתוצאה ממחקר משותף, יש לציין כי היוזמה וכל העיסוק סביבה הינה יוזמה מוסדית .

מדיניות התארים המשותפים של קוימברה מבוססת על מספר הנחות ואלמנטים:

1. לאור הירידה הדרמטית הצפויה במספר הסטודנטים עד 2035 (חורף דמוגרפי הנגרם ממיעוט לידות בשנים האחרונות), מבקשת האוניברסיטה למלא את שורותיה בסטודנטים בינלאומיים, ולשם כך מכינה את התשתית לתכניות משותפות. בעולם 250,000,000 דוברי פורטוגזית, והם בונים על שוק זה (בעיקר ברזיל).
2. יתירות בתשתיות הוראה ומחקר מצד פורטוגל אל מול צורך של מדינות זרות ברכישת השכלה גבוהה. התאמת ההיצע לביקוש.
3. יצירת תכניות משותפות המשלבות דיסציפלינות ורשתות ידע – המסגרת מאפשרת יצירת חיבורים חדשים ומקוריים, ובכך מקדמת חדשנות דיסציפלינארית ואקדמית.
4. משיכת טאלנטים מרחבי העולם – בעיקר סטודנטים חזקים ומבוססים ממדינות חלשות.
5. מיקוד על תארים משותפים ברמת הדוקטורט, ולכל הפחות ברמת התואר השני. אין תארים משותפים ברמת ה BA.
6. כלי לקידום האחריות החברתית (ברמה הקוריקולרית).

7. קידום השפה הפורטוגזית בעולם.

8. זהירות בהטמעת למידה דיגיטלית - האוניברסיטה לא שמה יתרה על ההוראה הדיגיטלית, אם כי היא מסתייעת באמצעות הסכם תכנים עם האוניברסיטה הפתוחה של פורטוגל.

9. הבנה כי תכניות משותפות ותארים משותפים אינם מקור הכנסה יציב כמו סטודנטים זרים משלמי שכר-לימוד בתארים ראשונים ושניים.

10. הגברת התעסוקתיות - אחד המרכיבים המרכזיים בתכניות המשותפות של קוימברה הוא קיומם של קשרי מחקר, בנוסף לקשרי ההוראה, בין מרצים המשתתפים בתכניות שונות. במקביל, האוניברסיטה יצרה שיתופי פעולה עם רשת של ארגונים וחברות שבהן אפשר להשלים התמחויות בתחומים שונים.

ה. לקחים שנלמדו בקוימברה:

כדי להתמודד עם המורכבות הברוקרטית, נצמדים בקוימברה ל-[ESG](#) – המדריך האירופי הקובע סטנדרטים והוראות לגבי הערכת איכות של תכניות ומערכות השכלה גבוהה. לציין, אין ב-ESG התייחסות ספציפית להערכת איכות של תארים משותפים.

כמו כן, הבינו בקוימברה שעל מנת לאפשר את הפעילות בצורה הטובה ביותר, על המנגנונים להיות פשוטים ככל האפשר, ומבוססים מעט ככל הניתן על מימון אירופי. מתוך ניסיון, תארים משותפים השעונים על מימון אירופי נגמרים ביום בו נגמר המימון (לרוב לאחר 3 שנים), ומכאן כי העלות השקועה הרבה בבנייתם אינה משתלמת.

כמו כן, קוימברה מבקשת לשתף פעולה עם מוסדות דומים לה ככל האפשר – הן ברמה האקדמית, והן מבחינת חוקים לאומיים, הנחיות משפטיות ומנגנונים בירוקרטיים – האחדה של חוקים ורגולציות אינה אפשרית באמת, ועל כן מה שלא פשוט פשוט לא יהיה. בנוסף, מדגישים בקוימברה כי הם משתפים פעולה עם מוסדות רק במקרים בהם יש רווח הדדי ברור ומיידי. כך או כך, בקוימברה מתמקדים בפיתוח תכניות לתארים משותפים למספר מצומצם מאוד של סטודנטים. במובן זה הם מעדיפים איכות גבוהה על כמות רבה. כך, גם קטן העומס האדמיניסטרטיבי וגם התכנית הופכת להיות איכותית ויוקרתית ברמה בינלאומית.

על מנת להתגבר על בעיות התיאום בין המרצים, חברי הסגל האדמיניסטרטיבי והסטודנטים במוסדות השונים, בנו בקוימברה מנגנוני בקרה ותיאום המבוססים על מעורבותם הגבוהה של מתאמים וצוותי המחקר וההוראה בכל מוסד. אין ספק כי כשם שתכנית משותפת הינה אתגר מורכב ומסובך עבור חברי הסגל האקדמי והאדמיניסטרטיבי, כך מורכב הדבר גם עבור הסטודנטים. מורכבות זו דורשת פגישות שוטפות עם סטודנטים כדי לסייע להם להבין הליכים אדמיניסטרטיביים בתכניות שאליהן הם רשומים ומסייעת במניעת קצרים בתקשורת ותסכול.

כדי להקל על שיתופי הפעולה ברמה האקדמית, נצמדים בקוימברה לשפת "תפוקות הלמידה" ולעקרונות תהליך בולוניה. יתרה מכך, הם משתמשים ב-NQF (המבוסס על ה-EQF) על מנת לקבוע מהי רמת דרישות הסף על מנת להתקבל לתכנית. אל התכניות המשותפות רשאים להרשם כל הסטודנטים המעוניינים בכך מרחבי העולם, כל עוד הם עומדים בדרישות הסף. תהליך המיון ארוך ומורכב, אך הוא מביא לגיוס סטודנטים איכותיים במיוחד מכל העולם. כמות המלגות נמוכה, ולרוב תלויה ביכולת של המאגד לגייס מימון מהאיחוד. עובדה זו מביאה לכך

שרק ילדי אליטות המסוגלים לשלם שכר לימוד גבוה (בין 5,000 ל-10,000 יורו לשנה) ועלויות מחיה ונסיעות במקומות שונים בעולם, משתתפים בתכנית.

1. שאלות לדיון:

1. יש להבין מהן ההשלכות המל"גיות בנוגע להערכת איכות של תארים משותפים – האם יש לייצר מערכת הערכה נפרדת וחדשה, או להסתמך על זו הקיימת? האם ניתן לסמוך על הערכת האיכות של המדינות המשותפות?
2. האם לאשר תארים משותפים רק עם תכניות אשר אושרו בידי סוכנויות הערכת האיכות המקומיות.
3. שאלה למחשבה: האם נכון לנסות לייצר תחילה תארים משותפים ברמה הלאומית, ואז לצאת לרמה הבינלאומית? כדאי לבחון את המקרה של לימודי אפריקה כמודל לתואר משותף פנים-ישראלי ולהבין לעומק את אופן העבודה של הקמפוס הבין-אוניברסיטאי באילת. 9
4. האם ניתן יהיה לקיים את הפעילויות בישראל גם אם לא יהיה מימון אירופי?
5. כמה סטודנטים באמת הולכים ללמוד במסגרות האלה? וכן, מה נדרש מסטודנטים שמגיעים למסגרות כאלה והאם מסגרת כזו מתגמלת רק סטודנטים מהאליטה הישראלית, שמצוידים מראש בכישורי אנגלית וביכולות בינלאומיות?
6. שאלת הניצולת – האם מוסד המלמד סטודנטים במשך שנה/סמסטר יקבל מהמל"ג הכרה בניצולת הבוגרים כאילו למדו בו תואר שלם (הלא המוסד ינפיק תעודת בוגר), או שיש לייצר מנגנון שיגדיר את השיפוי התקציבי שיינתן לכל מוסד בכפוף לכמות המשאבים שהוא מעמיד לרשות תכנית משותפת?
7. האם ניתן יהיה להצטרף למאגדים קיימים בתור נותני שירותים בלבד?
8. יש לברר מהי עמדת גף שקילת תארים במשרד החינוך לגבי תארים משותפים – האם הם מכירים בכך?

2. המלצות:

1. לבחון באילו תחומי נושא כדאי לפתח במסגרת תארים משותפים: אפשר שהיוזמה תגיע מהמרצים והמחלקות, ואפשר לעודד באופן מסודר מלמעלה. יש להגדיר באילו תחומים לישראל יתירות ברמת תשתיות הוראה ומחקר, ובכך למשוך סטודנטים זרים שימלאו את התקנים ואף ישלמו על כך.
2. לערוך אוגדן טפסים ונהלים מטעם המל"ג כמדריך כיצד לבנות תארים שניים משותפים, ובכך להקל על העול הבירוקרטי הגדול. במובן זה, יש לחלק כל מהלך לפרוצדורה מובחנת, ולכלל פרוצדורה להתאים סטנדרטים והנחיות ברורות.
3. לייצר תרשים זרימה ברור של התהליך משלב הרעיון ועד להענקת התעודה לבוגרים.
4. לייצר diploma supplement ישראלי.
5. להגדיר מטרות ישראליות לתארים שניים/שלישיים משותפים.
6. בריחת מוחות – סביר כי תואר שלישי משותף יביא להאצת בריחת המוחות – יש לבחון מנגנונים להבטחת חזרת החוקרים לישראל אשר ישביעו את רצון כל הצדדים.
15. במקרה של תואר משותף לשלושה מוסדות ויותר עולה שאלת חלוקת שכר הלימוד – המוסד המרכז את המאגד הוא המוסד הגובה את שכר הלימוד, ומחלק את המימון בין המוסדות החברים בהתאם לעבודתם (כלומר, מספר הסטודנטים המגיעים אליהם ומשך שהייתם).

16. תארים משותפים או סטודנטים זרים משלמי שכר לימוד? ההבנה כי תכניות לתארים משותפים אינם מקור הכנסה יציב וכדאי כסטודנטים זרים הבאים ללמוד תכניות לימודים שלמות. הבנה זו יכולה להעמיד בסימן שאלה את כדאיות המאמץ.

17. יש להביא בחשבון כי בניית מערכי תארים משותפים מחייבת, במקביל לה, בנייה של מערכי הכשרה הן לסגל ההוראה והן לסגל האדמיניסטרטיבי. יש צורך להכשיר את הסגלים הרלוונטיים לתקשר באנגלית בכתב ובעל-פה, וכן להפיק ידע ומסקנות רלוונטיים מתוכן כתוב באנגלית, כגון אינפורמציה הנוגעת להערכת איכות - בין אם איכות הוראה, איכות שירות ו/או סוגיות נוספות שרלוונטיות לתכניות שונות. כך למשל, בקוימברה מקיימים סדנאות לסגל ההוראה והאדמינסטרציה בתכנית, אחת במהלך שנת ההכנה לפני שמתחילים ללמד ואחת בסוף כל מחזור, כדי להסיק מסקנות ולהשתפר לקראת המחזור הבא. מערכת הערכת האיכות שמפעילה האוניברסיטה נשענת גם על מדדים פנימיים וגם על מדדים חיצוניים בהקשר של כל היבט בתכנית והמדידה נעשית גם בכלים איכותניים וגם בכלים כמותניים.

18. תכניות משותפות רק בתכניות לתואר שני ללא תיזה - לאור מורכבות המהלך האקדמי, ייתכן וסטודנטים לא יסיימו את עבודת המחקר שלהם בתוך שנתיים כנדרש וכמצופה. לצורך ההמחשה, באחת מהתכניות המשותפות לתואר שני שמפעילה אוניברסיטת קוימברה, כל אחד מהסטודנטים נדרש להתחיל את עבודתו המחקרית כבר בתחילת לימודיו, ולהשלים אותה במקביל להשלמת חובות השמיעה ובמהלך שנות הלימודים. בתכנית זו הסטודנטים אינם נדרשים להגיש תזה מחקרית, אלא לפרסם מאמר בתחומי המחקר הדיסציפלינאריים.

19. התמחויות - ייתכן ותארים משותפים יוכלו לפתוח הזדמנויות להתמחויות בתחומים שונים הדורשים זאת מחוץ לישראל, ובכך להקטין את העומס על הגופים הרשאים לקלוט מתמחים, ובכך לקצר את התורים של בוגרי התארים.